

MYKOLAS PRANCIŠKUS KARPAVIČIUS

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos retorinė tradicija neįsivaizduojama ne tik be karštų diskusijų seime, akademių disputų, bet ir be visus visuomenės sluoksnius pasiekiančio pamokslininko žodžio. Žymiausias Apšvietos epochos pamokslininkas LDK yra iš Kameneco, Lietuvos Brastos vaivadijos, kilęs Mykolas Pranciškus Karpavičius (Michał Franciszek Karpowicz, 1744–1803). Jis mokėsi Lietuvos Brastos jėzuitų kolegijoje, 1761 m. įstojo į Kunigų misionierių kongregaciją Varšuvoje, mokėsi seminarijoje prie Šv. Kryžiaus bažnyčios, kuri garsėjo kaip svarbus Apšvietos idėjų sklaidos centras tuometinėje Lenkijos sostinėje. 1767 m. įšventintas į kunigus, Karpavičius dėstė Varšuvos, Krokuvos ir Vilniaus seminarijose. 1774 m. jis išstojo iš misionierių kongregacijos ir toliau darbavosi kaip diecezinis kunigas Lietuvoje: buvo Gražiškių (vard. Gražiškiai) ir Prienų klebonas. 1776 m. jis buvo paskirtas Smolensko arkidiakonu, o 1783 m. – Poznanės kanauninku.

Savo parapijose Karpavičius pasižymėjo aktyvia karitatyvine ir edukacine veikla: rūpinosi tiek parapijiečių buities gerinimu, skatindamas steigti bendrus aruodus ir parapijos kasą, tiek jų švietimu, atsiliepdamas į Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio (Ignacy Jakub Massalski, 1726–1794) paraginimą daugiau dėmesio skirti parapijinėms mokykloms ir taip kelti bendrą šalies išsilavinimo lygį (yra žinoma, kad Prienų klebonas skyrė lėšų vadovėliams pirkti, prisidėjo prie parapijinės mokyklos mokytojo išlaikymo). Bene daugiausia dėmesio kaimo problemoms Karpavičius skyrė proginių pamokslų cikle, pasakytame Bažnyčios paskelbtais jubiliejiniais 1776 metais (iš viso jis parengė ir įvairiose Vilniaus bažnyčiose paskelbė 10 pamokslų). Šiuose pamoksluose religinis švietimas glaudžiai susietas su tuometinėmis kaimo aktualijomis, itin pabrėžiama dvasininkų ir kilmingųjų atsakomybė už kaimo gyventojams reikalingų mokslų sklaidimą, jų buities gerinimą, žmogiškosios vertės stiprinimą, pripažįstant jų atliekamo darbo svarbą visuomenei. Karpavičius baudžiąvą laikė viena pagrindinių valstybės nuosmukio, jos „viduramžiško“ atsilikimo priežasčių. Jis neragino panaikinti baudžiąvos, bet pasisakė už nuosaikesnę jos formą, žemųjų luomų švietimą ir palaipsnių įsijungimą į aktyvesnę visuomeninę veiklą. Vis dėlto jo išsakytos mintys sulaukė audringos klausytojų reakcijos, kaltinimų Rousseau (Ruso) ir Voltaire'o (Voltero) idėjų sklaidimu, dvasininkas kuriam laikui buvo suspenduotas, tačiau veikiai paties karaliaus išteisintas, o 1778 m. apdovanotas *Merentibus* medaliu.

Greta savo, kaip dvasininko, pareigų Karpavičius beveik dešimtmetį paskyrė akademinėi veiklai: 1783–1794 m. dėstė dogminę teologiją ir Šventąjį Raštą Lietuvos vyriausiojoje mokykloje. Nemažai dėmesio švietimo problemoms jis skyrė ir savo pamoksluose, sakytuose Varšuvos pijorų Kilmingųjų kolegijos (Collegium Nobilium) auklėtiniams bei Vilniaus akademijos Šv. Jono bažnyčioje susirinkusiems klausytojams. Jis karštai palaikė Edukacinės komisijos pradėtą reformų programą, kurios iniciatorius buvo Abiejų Tautų Respublikos karalius Stanislovas II Augustas Poniatovskis (Stanisław August Poniatowski, 1732–1798), o besilavinantį jaunimą laikė svarbiausia tautos atgimimo viltimi.

Daug pilietinio gyvenimo akcentų sutelkta pamoksluose, kurie buvo sakomi įvairiomis progomis per LDK Vyriausiojo Tribunolo sesijas (1775–1792 m. Karpavičius parengė daugiau kaip 20 tokių kalbų, paskutinė buvo pasakyta Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje LDK Vyriausiajam Tribunalui prisiekiant Gegužės 3 d. konstitucijai). Kreipdamasis į Tribunolo deputatus, Karpavičius itin pabrėžė protingos tautos laisvės sampratą, pagrįstą klusnumu įstatymui ir tarnavimu visuomenei. Kalbėdamas apie kilmingųjų paveldėtus garsius vardus ir titulus, atveriančius kelią į valdžią, pamokslininkas ragino bajorus stiprinti šį paveldą

asmeninėmis dorybėmis, nepasiduoti tironiškai savivalei, tarpusavio vaidams, rūpintis mažiausiai apsaugotais visuomenės sluoksniais. Anot Karpavičiaus, protinga tautos laisvė įmanoma tik esant išsilavinusiai visuomenei. Veltui bus parengti tobuliausi nurodymai visų luomų bei turtinės padėties žmonėms, jei „edukacija pirmiau neparengs asmenybių, kurios sugebėtų tuos įstatymus vykdyti“. Didžiulis pamokslininko rūpestis taip pat buvo įvairių luomų, skirtingos turtinės padėties asmenų vienybės stiprinimas. Daug kritikos Respublikoje įsitvirtinusios oligarchinės grupuotės sulaukė 1792 m. Prienuose pasakytoje kalboje, skirtoje antrosioms Konstitucijos metinėms. Į pirmąjį seimelį susirinkusiems naujai įkurto Prienų pavieta deputatams buvo išsamiai pristatytas 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos turinys ir jos priėmimo aplinkybės, palankūs vertinimai Europoje ir viltinga tautos susitelkimo galimybė stiprėjant agresyviai Rusijos politikai. Tvirtai ir aiškiai savo pilietinę laikyseną deklaravęs pamokslininkas 1792 m. buvo apdovanotas karaliaus įsteigtu Šv. Stanislovo ordinu.

Apšvietos tekstuose esama daug kritikos dėl visuomenės ydų, įstatymų nepaisymo, vienybės stokos, kartu – daug viltingo tikėjimo, kad pradėtos edukacinės, teisinės reformos gali prikelti tautą naujam gyvenimui. Tam tikri poslinkiai visuomenėje išties buvo matyti, vien pats Konstitucijos – vadinamojo Valdymo įstatymo (Ustawa rządowa) – priėmimo faktas rodo kintantį visuomenės mąstymą, nes Ketverių metų seimo deputatų dauguma buvo naujosios kartos atstovai, išauklėti pagal Edukacinės komisijos patriotinio lavinimo programą, aiškiai suvokiantys savo individualią pilietinę atsakomybę. Tačiau skaudžią dviejų padalijimų patirtį turinčios Respublikos laukė nauji išbandymai: Targovicos konfederacija, dar kartą parodžiusi deklaruotos vienybės trapumą, drastiškai pradėta Respublikos okupacija ir atsakas į ją – Tado Kosciuškos (Tadeusz Kościuszko, 1746–1817) sukilimas, Karpavičiaus pamoksluose vienareikšmiškai įvardytas kaip „karas su Rusija“. Karpavičius pats aktyviai prisidėjo prie sukilimo, buvo Lietuvos vyriausiosios tautinės tarybos narys, kovai skatinęs ir savo parapijiečius. Sukilimo metu jis pasakė du pamokslus: vienas jų skirtas gedulingoms išklimėms už žuvusius Vilniaus ir jo apylinkių gynėjus (šis pamokslas buvo išverstas ir į lietuvių kalbą, bet veikiausiai ne paties autoriaus; vertėjas nežinomas), kitas – tai padrąšinimas Vilniaus vaivadijos šauktinei liaudies kariuomenei, pasakytas šventinant ginklus ir vėliavą. Karpavičiaus pamoksluose aukštinami gyvybę paaukoję tėvynės gynėjai – žinomi politinio gyvenimo veikėjai, Baro konfederatai (Kajetonas Sapiega, Teodoras Medekša), taip pat gausus būrys „bevardžių“ tautos herojų – į kovą stoję valstiečiai, artojai. Primenama šimtametė kovų su Maskva istorija, siekianti Gedimino, Algirdo ir Vytauto laikus, brėžiamos tam tikros paralelės su Antikos tradicija ir šalies realijomis, primenami žymaus Respublikos pamokslininko Petro Skargos (Piotr Skarga, 1536–1612) į Livonijos karą Zigmantą III Vazą palydintys žodžiai (1601). 1794 m. sukilimo tekstuose ryškus istorinės atminties gyvybingumas, jos tęstinumo pojūtis ir tautos konsolidavimo idėja. Anot pamokslininko, išskirtinis šio sukilimo bruožas, kad ginti šalies laisvės stojo visa tauta: „Čia eina visi piliečiai, nepaisant kilmės, luomo, turto, visuomeninės padėties, tikėjimo, profesijos. [...] Čia eina į karą žmonės, ištikimi Dievui, ištikimi tėvynei, ištikimi įstatymams, ištikimi savo karaliams, ištikimi savo tėvų šventajai religijai.“

Aštriomis kalbomis Respublikos teisę į laisvę, tikėjimą ir šalies teritorinį vientisumą gynęs dvasininkas po sukilimo buvo atleistas iš Lietuvos vyriausiosios mokyklos profesoriaus pareigų ir po trečiojo Respublikos padalijimo pasitraukė į Prūsiją. 1797 m. jis buvo paskirtas pirmuoju Vygrių (Wigry, dab. Lenkija) vyskupu, konsekruotas 1800 m. Varšuvoje. 1796 m. liepos 6 d. dieną Gumbinėje pasakė kalbą bajorijai prisiekiant ištikimybę Prūsijos karaliui Frydrichui Vilhelmui II (Friedrich Wilhelm II, 1744–1797; priesaiką priėmė ministras Leopoldas Schröteris (Šreteris)). Joje istorinė situacija aiškinama pasitelkiant alegorinius vaizdinius (pavyzdžiui, nykstančio ilgaamžio ažuolo alegorija) ir filosofinius-teologinius laikų kaitos apmąstymus, o buvusio Respublikos piliečio tapatybė naujojoje valstybėje grindžiama teisių, privilegijų, nuosavybės, išpažįstamo tikėjimo, gimtosios kalbos ir teisingumo teismuose išlaikymu.

M. P. Karpavičius mirė Berznyke netoli Seinų, palaidotas Vygrių buvusioje kamaldulių vienuolyno bažnyčioje. Vygriuose įkurta vyskupo rezidencija tesulaukė vienintelio naujo įpėdinio – Jano Klemenso

Gołaszewskio (Golaševskio) (1748–1820), kuriam tebeinant vyskupo pareigas vyskupijos centras 1818 m. buvo perkeltas į Seinus.

LITERATŪRA

TADO KOŠCIUŠKOS SUKILIMO (1794) LIETUVIŠKIEJI RAŠTAI, paruošė Juozas Tumelis, Vilnius: Žara, 1997, p. 19–38; Mykolas Pranciškus Karpavičius, *Rinktiniai pamokslai*: [Tekstai lenkų ir lietuvių k.], originalų tekstus parengė, iš lenkų kalbos vertė, įvadinį straipsnį ir komentarus parašė Kristina Mačiulytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003; *Aciszaukimas Rodos naydidziasias naradaus Letuwos unt wisos gaspadorios, katrie giwiana uliczios, y miesietielos unt wisos ziemies Lituwos*: [Lietuvos vyriausiosios Tautos tarybos atsišaukimas į visus krašto gyventojus (1794 IV 30) dėl tėvynės gynimo ir būrimosi į sukilėlių kariuomenę], 1794, in: HYPERLINK <http://www.epaveldas.lt/vbspj/biDetails.do?biRecordId=31499>

LEONARD PUKIANIEC, „Kazania jubileuszowe ks. Michała Franciszka Karpowicza“, in: *Alma Mater Vilnensis*, 1933, z. 11 (atspaudas 1934); Magdalena Ślusarska, „Konstytucja 3 Maja w kaznodziejstwie okolicznościowym lat 1791–1792“, in: *Rok monarchii konstytucyjnej: Piśmiennictwo polskie lat 1791–1792 wobec Konstytucji 3 Maja*, praca zbiorowa pod red. Teresy Kostkiewiczowej, Warszawa, 1992, p. 153–175; Magdalena Ślusarska, „Michał Franciszek Karpowicz (1744–1803)“, in: *Pisarze polskiego Oświecenia*, pod red. Teresy Kostkiewiczowej i Zbigniewa Golińskiego, t. 2, Warszawa, 1994, p. 74–93; Magdalena Ślusarska, „Litewskie kaznodziejstwo trybunalskie czasów stanisławowskich o miłości ojczyzny, zgodzie i jedności obywatelów“, in: *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 187–217.

Senosios Lietuvos literatūra, 1253–1795, sudarė Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 338–344.